

Синява Т. В.

група АМ–43 (Тернопільський національний
педагогічний університет імені Володимира Гнатюка)
Науковий керівник – канд. філол. наук, викладач Ладика О. В.

ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО КОНЦЕПТУ

Концепт виявився одним із найбільш актуальних аспектів сучасних лінгвістичних досліджень, особливо у працях таких видатних вчених, як С. Воркачов, С. Нікітін, М. Алефіренко, В. Карасика, Г. Слишкін, В. Маслова, В. Козловський, М. Полюжин та ін.

Згідно з поглядами С. Г. Воркачова., концепт «це одиниця колективного знання відомості (що скеровує до вищих духовних цінностей), має мовне вираження і відзначена етнокультурною специфікою» [2, с. 48]. В. Телія теж наголошує на тому, що концепт обов'язково матиме національно-культурну специфіку. На нашу думку, концепт в соціокультурології – це вербальне вираження культурних особливостей певного народу, що відображається в лексемах, фразеологізмах, афоризмах, прислів'ях, приказках, граматичних категоріях, формах та синтаксичних структурах [14, с. 46]. М.В. Піменова зазначає, що концепт має певний зміст і структуру, представлену сукупністю концептуальних ознак: «Концепт – це деяке уявлення про фрагмент світу або частини такого фрагмента, що має складну структуру, виражену різними групами ознак, що реалізуються різноманітними мовними способами і засобами» [11, с. 127]. У розумінні Ю. С. Степанова: "Концепт – ніби згусток культури в свідомості людини; те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини. І, з іншого боку, концепт це те, завдяки чому людина – пересічна, звичайна людина, не "творець культурних цінностей", – сама входить в культуру, а в деяких випадках і впливає на неї" [6, с. 25]. Зазвичай науковці поєднують в одному визначенні щонайменше дві ознаки і говорять про багатшарову сутність концепту, принаймні "двоїсту сутність концепту – ментальну і психічну" [15, с. 107]. Зрештою, дослідники використовують кілька ознак концепту, провідною з яких визнається певне ідеальне начало (знання, інформація, психіка, ментальність), що встановлює зв'язок між мовою і національним світосприйняттям.

Згідно з дослідженнями Н. Н. Панченко, концепт співвідноситься більше ніж з однією лексичною одиницею, і логічним завершенням подібного підходу є його співвіднесення з планом вираження всієї сукупності різнорідних синонімічних (власне лексичних, фразеологічних і афористичних) засобів, які описують його в мові [10, с. 6]. Концепт акумулює текстові смисли, які визначаються найближчим контекстом, залишаючись у рамках дистрибутивних зв'язків лексем. Як відзначає І. Кобозєва, «концептуальний аналіз – це аналіз сполучуванісних властивостей лексеми, в яких виявляється закріплений в її значенні колективний досвід носіїв мови». Найважливішою характеристикою концепту є опора на деяке лексико-семантичне середовище. Воно представлено як багатовимірна мережа значень, які виражаються лексичними одиницями, словосполученнями, фразами певного тексту. В результаті вибудовуються багатоконпонентні семантичні моделі. При цьому одне й те ж слово в різних когнітивних і комунікативних умовах може представляти різні ознаки концепту і навіть різні концепти [5, с. 84]. В. І. Карасик стверджує, що концепт являє собою основу «синтезного вивчення» таких феноменів, як культура і мова, і, підтримуючи точку зору Г. Г. Слишкіна, підкреслює: концепт є конститuentом свідомості, який, у свою чергу, відіграє роль посередника між мовою і культурою [13, с. 323]. Також, В. І. Карасик, Г. Г. Слишкін виділяють у змісті концепту фактуальний (понятійний), образний елемент та ціннісний [3, с. 477]. Згідно тлумачення Карасиком: культурний концепт – багатовимірне смислове (ментальне) утворення, в якому виділяється ціннісна, образна і понятійна сторони, а Ю. С. Степанов додає: активний шар, пасивний шар, внутрішній шар [4, с. 78].

Щодо дослідження концепту, актуальним на сьогодні в сучасній лінгвоконцептології є дослідження концепту за допомогою дефініційного аналізу, який є досить продуктивним і необхідним для вивчення структури концепту й опису сучасної концептуальної системи [7, с. 34]. На різних етапах дослідження концептів використовуються такі традиційні методи: метод суцільної вибірки – відбір досліджуваних номінацій (під «вибіркою» В. В. Левицький розуміє «сукупність елементів, отриманих унаслідок добору») дефініційний та компонентний аналіз залучаються для встановлення базових значень імені концепту, щоб виокремити семи зі значень цієї лексеми; етимологічний аналіз – для встановлення внутрішньої форми імені концепту; контекстуальний аналіз був використаний для виявлення мовних засобів репрезентації концепту; структурно-семантичний аналіз застосований для структурно-семантичної класифікації мовних засобів вираження концепту; кількісний аналіз та компаративний аналіз [8, с. 44]. Компонентний аналіз – методика опису структурної організації значення як набору мінімальних семантичних компонентів, кожний з яких виконує свою функцію і пов'язаний з іншими певними ієрархічними відношеннями [1, с. 288]. Етимологічний аналіз використовується для відображення внутрішньої форми імені концепту – слова, що репрезентує концепт. «Внутрішня форма – першооснова концепту» [8, с. 50]. Найбільш вживаним є асоціативний аналіз. Застосування цього асоціативного експерименту – одна з особливостей методики аналізу лінгвокультурних концептів. Існує три види асоціативного експерименту : 1) вільний, коли респонденту пропонують відповісти словом , що перше спало йому на думку після пред'явлення слова, без обмежень; 2) керований, у якому експериментатор ставить перед респондентом конкретне завдання й обмежує вибір передбачуваною ; 3) ланцюговий, у якому респонденту пропонують відповісти будь-якою кількістю слів , що спадають йому на думку після пред'явлення слова , без формальних або змістовних обмежень для слів. Він спрямований на з'ясування індивідуальних особливостей людини, а це означає, що за своєю суттю асоціативний експеримент є психодіагностичною методикою, своєрідним об'єктивним тестом для вивчення особистості. Асоціативний експеримент вимагає від досліджуваного довільної діяльності. Тільки одна ланка в цьому експерименті не може бути довільною – виникнення відповідної думки, реакції у свідомості випробуваного [12, с. 716].

Однією з пріоритетних серед методик концептуального аналізу є методика фреймового моделювання. М. Мінський вважає, що фрейм є "особливою структурою даних для когнітивного показу стереотипних ситуацій у рамках загального контексту знань про світ, тобто мінімально структурована необхідна інформація, яка однозначно визначає певний даний клас предметів" [9, с. 115].

Отже, у результаті аналізу способів дослідження лінгвокультурних концептів ми дійшли висновку, що велика кількість праць присвячена дослідженню терміну «концепт», виявленню меж концепту та багатогранності його структури і типів та виділенню специфіки і значущості концепту для мовної та культурної свідомості людини. Актуальним та науково обґрунтованим є аналіз концепту саме в лінгвокультурологічному аспекті. Науковці не виявляють єдності в поглядах на природу і статус концепту, оскільки його дефініція, функції, титулювання, трактуються вченими з різних сторін і в розумінні концепту є істотні відмінності. Найбільш оптимальною для подальших досліджень є комплексна методика, що включає як традиційні лінгвістичні методи дослідження і нові для лінгвістики прийоми семантико-когнітивного опису концептів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурология: ценностно-смысловое пространство языка: учеб. пособие. М. : Флинта : Наука, 2010. 288 с.
2. Воркачев С. Г. Концепт Счастья: понятийный и образный компоненты. ИАН. 2001. Т. 60. № 6. С. 47–58.

3. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурсы. Волгоград: Перемена, 2002. 477 с.
4. Карасик В. И., Слышкин Г. Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования // Методологические проблемы когнитивной лингвистики: Сб. науч. тр. / Под ред. И. А. Стернина. – Воронеж: ВГУ, 2001. С. 78.
5. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 84 с.
6. Кочерган М. П. Мовознавство на сучасному етапі :Дивослово. 2003. № 5. С. 24–29.
7. Ладика О. В. Мовна репрезентація концепту DUTY (на матеріалі англomовних лексикографічних джерел).Франкофонія в умовах глобалізації і полікультурності світу: збірник тез II Міжнародної науково-практичної конференції 19 березня 2020 р. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2020. С. 33–36.
8. Левицький В. В. Типи вибірок і типи шкал у лінгвістичних дослідженнях . Науковий вісник Чернів. ун-ту. Чернівці, 2004. Вип. 206–207. С. 43–54.
9. Мінський М. Фрейми для представлення знань. М.:Енергія. 1979. С. 151.
10. Панченко Н. Н. Средства объективации концепта «обман» (на материале английского и русского языков): автореф. дисс. на соиск учен. степ. канд. филол. наук.- Волгоград, 1999. – С. 6.
11. Пименова М. В. Концептуальные исследования и национальная ментальность. Гуманитарный вектор. 2011. № 4 (28). С. 126–132.
12. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Довкілля-К, 2006. 716 с.
13. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты и метаконцепты: дис. докт. филол. наук: 10.02.19. Волгоград, 2004. 323 с.
14. Телия В. Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. М., 1996. С. 46.
15. Тойм К. Ассоциативный эксперимент в психодиагностике в XIX веке .Ученые записки Тартуского университета, 1978. Вып. 465. С. 106–121.

Синява.Т. В.

група АМ–43 (Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка)
Науковий керівник – канд. філол. наук, доцент Шонь.О. Б.

ПАРАЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСОБИ КОМУНІКАЦІЇ: ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ

Вивченням невербальних засобів, їх походження, місця та ролі в комунікації займалися такі дослідники як Е. Холл, Ш. Баллі, Е. Поліванов, Н. Казаринова, П. Екман, В. Морозов, О. Шевцова, Л. Забродіна, А. Мехрабіан, Д. Аллен, Г. Фідельман, Р. Бердхістелл та ін.

Використання невербальних засобів спілкування бере свій початок ще з давніх часів. Проте, початком цілеспрямованого системного вивчення невербального компонента комунікативно-релевантної поведінки людини стали праці Ч. Дарвіна. В них він запевнив, що жести та міміка додають ясності та щирості висловлюванню, збільшують його ефективність [1, с. 384]. Паралінгвістичні засоби не лише доповнюють зміст вербального спілкування, але є джерелом інформації про людину, яка говорить, про її соціальні та вікові риси, характер. На думку Е. Поліванова, галузь вивчення невербального компонента спілкування можна вважати самостійним розділом лінгвістики [4, с. 376]. Ш. Баллі стверджує, що вживання невербальних компонентів у мові є нормативним чинником [7, с. 240]. Опираючись на те, що деякі риси жестикуляції та міміки є генетичними ознаками людини, тобто характерними для всього біологічного виду, В. Морозов додає, що саме невербальна комунікація є загальнозрозумілою, незалежною від мовних бар'єрів [3, с. 164].

У сучасній лінгвістиці існує декілька підходів до класифікації невербальних засобів спілкування. Прикладом слугує класифікація, запропонована Г. Колшанським. На його думку, до паралінгвістичних засобів відносяться: 1) фонація (розглядає її з двох сторін: як явище